

Reizen en avonturen van Jaques Massé

SIMON TYSSOT DE PATOT

Reizen en avonturen van Jaques Massé

Vertaald uit het Frans door LIZETTE VAN EIJKEREN
met een inleiding van PETER ALTENA
en een woord vooraf van JONATHAN ISRAEL

Hilversum
Verloren
2016

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van BNG Cultuurfonds, Etienne Wittesaele (1924-2010) fonds, Gemeente Deventer, Gemeente IJsselstein, Humanistisch Verbond afdeling Deventer e.o., Stichting Cusanus, Stichting Rudolf H. Schmidtfonds, Stichting Wesselings-van Breemen en ruim 60 particulieren.

De werkgroep Tyssot de Patot die zich heeft beijverd voor de uitgave van dit boek bestond uit de leden Clemens Hogenstijn, James van Lidth de Jeude, Dirk Metseelaar en Jos Paardekooper.

Op het omslag: voorzijde, Gevecht tussen kolonisten en inlanders, De Bry 1607, part.coll. Portret Simon Tyssot de Patot, Collectie Deventer Musea; achterzijde, Voyages et aventures de Jaques Massé. Simon Tyssot de Patot, zie ook Pierre de Mésange (1710) [i.e. 1734] Keulen, Uitgever Jaques Kainkus.

ISBN 978-90-8704-573-9

© 2016 Peter Altena, Stichting Cusanus & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak: Rombus, Hilversum
Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Woord vooraf door dr. Jonathan Israel	7
Inleiding door Peter Altena	
Een anoniem verschenen roman en de ontdekking van de auteur	9
Simon Tyssot de Patot in Deventer en Republieken der Letteren	14
<i>Voyages et Aventures</i> , Tyssot en zijn voorgangers	27
<i>Voyages et Aventures</i> in Nederland	40
<i>Reizen en avonturen van Jaques Massé</i>	45
I Waarin wordt verteld over de studies, het beroep van de schrijver en hoe hij aan boord ging; en over de eerste schipbreuk die hij leed voor de Spaanse kust	50
II Over het verblijf van de schrijver in Lissabon enz.	57
III Over de tweede reis van de schrijver en zijn schipbreuk voor een onbekende kust	67
IV De schrijver verlaat met slechts twee kameraden de groep en gaat samen met hen deze onbekende oorden binnen. Over de hindernissen die hij op zijn weg vindt	71
V Het vervolg van de avonturen van de schrijver en zijn kameraden tot hun aankomst in een bewoond oord	77
VI Over de ontdekking van een prachtig land en zijn inwoners, hun taal, gewoonten enz. en over de verheerlijking van de plek waar de schrijver en zijn kameraden zich bevonden	87
VII Opmerkelijke conversatie van de schrijver met de rechter en de priester van het dorp over religie enz.	102
VIII De schrijver wordt bij het hof van de koning ontboden. Hier beschrijft hij de oorsprong van het vorstendom, geeft een beschrijving van het koninklijk paleis en van de tempel, enz.	114
IX Meerdere opmerkelijke conversaties tussen de koning en onze schrijver	121

X	Waarin we kennismaken met de rituelen rondom geboorte en begravenissen in deze streken; ook de manier waarop de rechtspraak wordt geleid en tal van andere opmerkelijke zaken	130
XI	Vervolg van de avonturen van de schrijver en zijn kameraad na hun vertrek vanuit het hof	141
XII	De schrijver verlaat het mooie land. En hoe hij van hieruit verder gaat: aan zee vindt hij een deel van de bemanning terug met wie hij eerder voor de kust van dit continent was gestrand	157
XIII	Beschrijft wat er met de rest van de bemanning was gebeurd tijdens de afwezigheid van de schrijver; en het vervolg van hun avonturen tot aan hun vertrek uit dit oord	167
XIV	Hoe de schrijver vanuit de zuidelijke gebieden naar Goa gaat waar hij voor de Inquisitie moet verschijnen: het verhaal van een Chinees die hij in de gevangenis ontmoet en hoe zij weer vrij kwamen	181
XV	Over het vertrek van de schrijver naar Lissabon; hoe hij gevangen werd genomen en tot slaaf werd gemaakt: en wat hem allemaal overkwam als slaaf	199
XVI	De avonturen van Pierre Heudde, waarover in Hoofdstuk II is gesproken. En over de aankomst van de schrijver in Londen enz.	215
	Bibliografie	225

Woord vooraf

Simon Tyssot de Patot (1655-1738) mag dan nooit de eervolle plaats in de Republiek der Letteren hebben veroverd waarvan hij droomde, maar zijn *Jaques Massé* overvleugelde qua beruchtheid elke andere filosofische roman van de achttiende eeuw, de tijd van de Verlichting. Dat zijn geruchtmakende boek nu in het Nederlands verschijnt, en daarmee voor een breed publiek toegankelijk wordt, is van groot belang en doet mij persoonlijk groot genoegen.

De auteur van wat de bekendste van alle radicale filosofische romans van de Vroege Verlichting werd – de anoniem en clandestien uitgegeven *Voyages et Aventures de Jaques Massé* (1714) – was gedurende vrijwel zijn hele leven bij bijna niemand bekend. Tyssot, zoon van een hugenotenfamilie uit Normandië, leefde het grootste deel van zijn jeugd en zijn gehele volwassen leven in de Nederlanden. Hij groeide op in Delft en bracht zevenenveertig jaar door in Deventer, eerst als onderwijzer voor de Waalse gemeente en vanaf 1699 als professor in de wiskunde aan het Athenaeum Illustre. Zijn reputatie als docent en als professor in de wiskunde was niet uitzonderlijk, maar zijn ambitie om brede bekendheid te genieten als schrijver en leraar, leidde tot een persoonlijke ramp. Wie in zijn tijd openlijk afstand nam van het heersende geloof en ideeën uitdroeg die de heersende moraal en de godsdienstige regels ondermijnden, was genoodzaakt deze gedachten goed te verbergen, indien hij vervolging wilde voorkomen. Wanneer het ging om een seculiere, universele moraal was dit zeker het geval, zelfs in Nederland.

Zijn heimelijke wijsbegeerte maakte geen onderscheid tussen samenlevingen, volken en godsdiensten omdat alle volken en godsdiensten zowel goede als slechte kanten hebben. De grondgedachte van Tyssot, in essentie een verhuuld spinozistische gedachte, is dat ethiek niet op openbaringen of geloofsbelijdenissen steunt, maar op gelijkheid, rechtvaardigheid en wederkerigheid. Menselijke gezichten kunnen van kleur en vorm verschillen, maar mensen, leren we van de roman over Massé, verschillen uiteindelijk niet meer qua gedrag dan qua fysieke basiskenmerken. Wat zij geloven of niet geloven, heeft geen betekenis. De goede mens richt zijn leven zo in dat hij de ander altijd zo behandelt als hij zelf behandeld wil worden.

De enige reden van Tyssots uiteindelijke ontmaskering was zijn noodlottige ambitie even beroemd te worden als een groot schrijver, als bijvoorbeeld de wijsgeer

en vrijdenker Pierre Bayle. Hij schrijft vrijwel altijd in het Frans. Na 1720 was Tyssot langzamerhand geneigd meer risico's te nemen. In 1726 nam hij de rampzalige stap onder eigen naam het nog altijd uitdagende *Lettres Choiesies* te publiceren, een tekst van meer dan 1000 pagina's met talloze observaties en commentaren, waarin hij destijds omstreden personen als Spinoza, Balthasar Bekker en Frederik van Leenhof op welwillende wijze verdedigde. In dit werk ontkende hij ook de werking van wonderen, wat wel moest leiden tot grote ergernis. Spinoza's werk, aldus Tyssot, bevat zowel heilzame en laakbare elementen, maar het waren met name goede elementen, waardoor Van Leenhof zich liet inspireren. Wanneer Descartes de christelijke doctrine verdedigt die stelt dat de ziel onsterfelijk is, wordt dit door Tyssot verworpen op een manier die veronderstelt dat deze onsterfelijkheid niet bestaat.

De publicatie van *Lettres Choiesies* leidde tot opschudding en protest. Tyssot werd aangeklaagd bij de Deventer Waalse kerkenraad, die op zijn beurt het stadsbestuur verzocht stappen tegen hem te ondernemen. Tyssot werd eerst verbannen van het Heilig Avondmaal en hij viel publiekelijk in ongenade, werd uitgestoten uit de gereformeerde gemeente en vervolgens door de magistraten schuldig verklaard aan godslastering, atheïsme en spinozisme. Hij werd ontslagen uit zijn functie en verbannen uit de stad. Zijn carrière was geruïneerd en hij zou nooit meer de erkenning krijgen waar hij zo naar streefde. Ten slotte raakte hij bijna vergeten. Niettemin, Tyssot was in vele opzichten een bewonderenswaardig en memorabel persoon, en één van de opmerkelijkste in de vroegmoderne geschiedenis van Deventer en de literaire geschiedenis van de Nederlanden.

Het is een uitstekende zaak dat zijn literaire werk en zijn reputatie in onze tijd opnieuw aan de vergetelheid worden ontrukkt.

Dr. Jonathan I. Israel
Institute for Advanced Study, Princeton

Inleiding

Een anoniem verschenen roman en de ontdekking van de auteur*

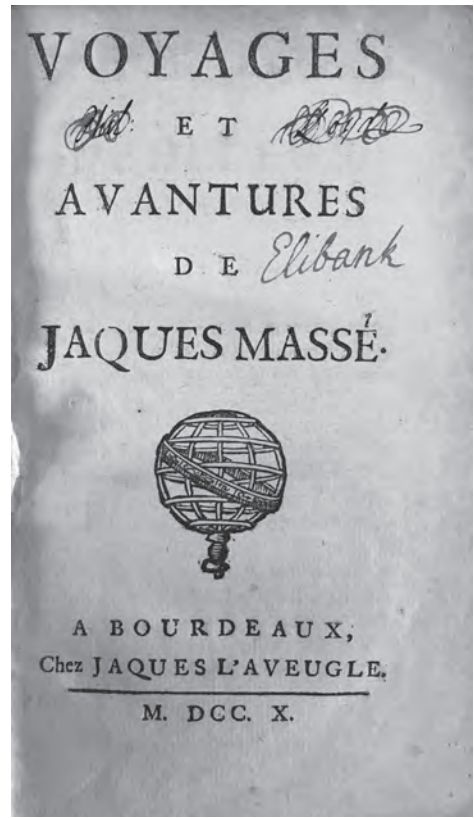
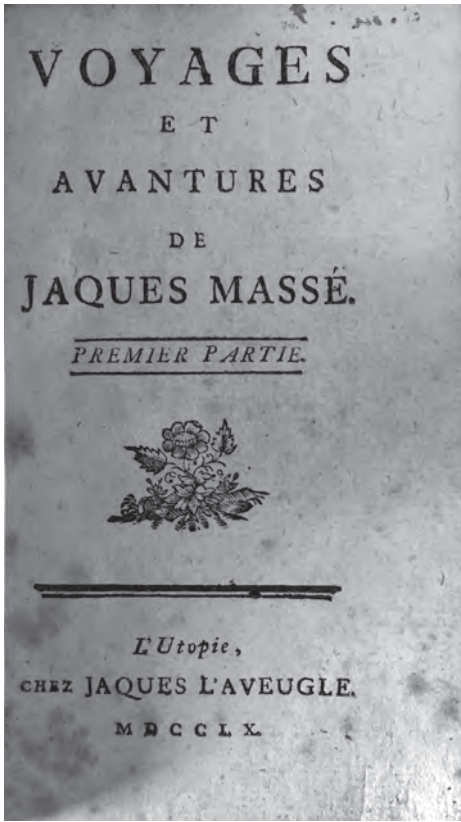
Ergens in de Republiek en vermoedelijk enige tijd na de Vrede van Utrecht (1713) verscheen *Voyages et Aventures de Jaques Massé*.¹ Een reisverhaal met een verpletterende en ontregelende inhoud, waarvan de uitgave is omgeven door vraagtekens en raadsels. Zoals meer verhalen naar onverkende oorden bood ook de geschiedenis van Jaques Massé een ontmoeting met een tot die tijd onbeschreven samenleving waarin het persoonlijk en maatschappelijk geluk jaloers makend goed gewaarborgd is. Het ongemak van de Europese lezer wordt nog versterkt door de vele vrijmoedige dialogen tussen Jaques Massé en degenen die zijn pad kruisen en door de kritische kanttekeningen die de bewoners van het bezochte land plaatsen bij dat wat Jaques Massé vertelt over geloof en wetenschap in Europa. Wat vroeger waar was, was dat niet langer. De aarde was verdreven uit het centrum van het universum en bleek niet langer plat. Het gezag van de Bijbel lag onder vuur en ook andere vaste waarden wankelden. Europa, verscheurd door religieuze twisten en twijfel, zocht nieuw houvast. Het verhaal van de reizen van Jaques Massé gaf dat houvast niet. Het maakte ten overvloede duidelijk dat de crisis in het Europese bewustzijn nog lang niet bezworen was, sterker nog: de avonturen van Jaques Massé brachten scherp aan het licht dat die crisis veel dieper was dan velen dachten.²

De titelpagina van het boek gaf nog wel de indruk van precisie – het heette te zijn uitgegeven in ‘Bourdaux bij Jaques l’Aveugle’ in het jaar 1710 –, maar de uitgever schittert in Frankrijk door onbekendheid en zijn naam lijkt met de verwijzing naar een falend gezichtsvermogen slechts bij te dragen aan de mystificatie. Het is ook

* Met dank aan prof. dr Chr. Berkvens-Stevelinck, prof. dr P.J. Buijnsters, Catherine Bolkestein, Anna de Haas, de vindingrijke 95'ers en de hulpvaardige lezers van de Stichting Cusanus.

¹ Simon Tyssot de Patot, *Voyages et Aventures de Jaques Massé*. Ed. Aubrey Rosenberg. Paris 1993 is de standaardeditie. Belangrijkste monografie: Aubrey Rosenberg, *Tyssot de Patot and His Work (1655-1738)*, The Hague 1972, met daarin ook een overzicht van de verschillende edities van *Voyages et Aventures*.

² Paul Hazard, *De crisis in het Europese denken. Europa op de drempel van de Verlichting 1680-1715*, Amsterdam 1990. Onovertroffen is de oorspronkelijke titel: *La crise de la conscience Européenne*. Ik raadpleegde de Engelse editie: Paul Hazard, *The European Mind 1680-1715*, Harmondsworth 1973, 44 en 183 ook over Tyssot de Patot.

Afb. 1 Verschillende drukken van *Voyages et Aventures de Jaques Massé*. Collectie Atheneumbibliotheek Deventer.

onwaarschijnlijk dat het reisverhaal de in Frankrijk bestaande ‘censuur vooraf’ ongehavend had gepasseerd. Vermoedelijk is 1710 een antedatering, bedoeld om wereldlijke en kerkelijke overheden af te houden van ‘censuur achteraf’: het boek was immers al jaren geleden, blijkbaar onopgemerkt, verschenen, na zoveel jaar had een verbod niet veel zin meer.

Bij de mystificatie rond de uitgever en de plaats van uitgave past ook het ontbreken van de naam van de auteur. De opdracht van de uitgever aan een zekere heer M*** wekt de indruk dat de schrijver van het reisverhaal dezelfde is als de reiziger, dat Jaques Massé behalve reiziger en verteller ook de auteur is. De uitgever beweert dat hij het verhaal ‘bij toeval’ in handen kreeg en dat hij, toen hij er voor het eerst kennis van nam, meende dat de reisschrijver zich in het reisverslag had bediend van het privilege van reizigers om de waarheid te versieren. Bij herlezing was hij echter overtuigd geraakt van de authenticiteit van het verhaalde. Voor de meeste lezers van toen en nu was wel duidelijk dat hier gevarieerd werd op de clichés van het

genre van het reisverhaal – manuscript komt per ongeluk bij de uitgever, het beschrevene is écht waar, de reiziger is de schrijver – en dat niet te veel geloof gehecht moest worden aan de voorstelling van zaken zoals de uitgever die biedt. In de korte aanduidingen van de inhoud, die aan het hoofd van ieder hoofdstuk te vinden zijn, wordt Massé steevast ‘Auteur’ genoemd. Dat hier de ene mystificatie op de andere volgde, was niet iedereen duidelijk: Voltaire bijvoorbeeld bleef Massé als reiziger én auteur beschouwen, anderen zagen Massé niet slechts als reiziger en verteller, maar ook als pseudoniem van de auteur.

In een herdruk van *Voyages et Aventures*, die ook al in 1710 maar nu in Keulen zou zijn uitgegeven, wordt een portret van de ‘filosoof’ Massé opgenomen. Met de plaatsnaam Keulen, waarvan de naam het meest gebruikt werd bij uitgeversmystificaties (‘Cologne, chez Pierre Marteau’), en de over Massé verstrekte bijzonderheden, lijkt bijna ten overvloede uitgedrukt dat het hier om een gevaarlijke uitgave gaat. De antedatering van de herdruk had dezelfde functie als die van de eerste druk. Eén ding is zeker: op de titelpagina staat niet wat er staat.

De organisatie van het raadsel rond *Voyages et Aventures*, nauwkeurig opgezet en begeleid door vette knipogen, was bepaald geen overbodige luxe. Uitgevers en auteurs waren ook in de Republiek niet gevrijwaard van argwaan en vervolging. De vrijheid van schrijven en uitgeven was soms, op bepaalde plaatsen en in bepaalde jaren, meer getemperd dan de mythe van het Mekka van Schrijvers en Drukkers wilde.³ In Zwolle waakte de kerkenraad nauwkeurig, zoals Van Leenhof en Smeeks tot hun nadeel ondervonden, maar ook in andere steden boden kerkelijke en wereldlijke overheden geen weerstand om drukwerk te verbieden en de uitgave ervan te bestraffen.

In een samenleving echter, waarin op tal van plaatsen mensen vrijmoedig met elkaar konden spreken, bleven ook geheimen niet lang bewaard. In trekschuiten, koffiehuzen en privé-vertrekken kon over Jaques Massé open gesproken worden en gespeculeerd worden over de vraag wie schuil ging achter het scherm van anonimiteit. Misschien maakten de antedatering en de Franstaligheid de vraag wie de auteur was van dit boek in de trekschuiten en overstapplaatsen, waar uitsluitend Nederlands gesproken werd, tot een iets minder urgente kwestie, maar er bleven in de Republiek genoeg gezelschappen over waar de Franse taal geen belemmering vormde.

Na verloop van tijd loste het raadsel zich op. In de kolommen van het *Journal Littéraire*, gesticht in 1713, adverteerde de Haagse uitgever Thomas Johnson met de nieuwe boeken die hij in de verkoop had. Van een groot aantal van de geadverteerde titels kan worden aangenomen dat ze ook door Johnson zijn gedrukt.⁴ Prosper Marchand, een van de redacteurs van het *Journal* en het bibliografisch

³ H.A. Enno van Gelder, *Getemperde vrijheid. Een verhandeling over de verhouding van Kerk en Staat in de Republiek der Verenigde Nederlanden en de vrijheid van meningsuiting in zake godsdienst, drukpers en onderwijs, gedurende de zeventiende eeuw*, Groningen 1972.

⁴ Over Thomas Johnson: P.J. Buijnsters, *Justus van Effen (1684-1735). Leven en Werk*, Utrecht 1992, 64.

geweten ervan, wist nadien zeker dat het boek niet in Bordeaux was uitgekomen, ‘maar in Den Haag, bij een uitgever die dol is op dergelijke onrechtzinnigheden’.⁵ In 1718 kwam *Les Voyages & Aventures de Jâques Massé* voor in het lijstje van Johnson, in nummers van 1720 en 1722 – verschenen in 1722 en 1723 – andermaal, maar dan wordt aan de boektitel toegevoegd dat de reis voerde naar ‘Terres Australes’.⁶ Een opmerkelijke toevoeging, die het boek situeerde in de traditie van de zo succesvolle Zuidzeeromans.

Met de identificatie van de drukker is die van de auteur niet zo ver meer. Prosper Marchand, de bibliograaf die Johnson als uitgever aanwees, zou in een briefwisseling met Jean de Beyer halverwege de eeuw hebben ontkend dat de oude Tyssot de Patot er de auteur van was,⁷ maar wat bewijst zo’n ontkenning? Ook Tyssot de Patot zelf wilde nog wel eens ontkennen dat hij het boek geschreven had, al deed hij dat dan in een brief die van zijn betrokkenheid bij de roman geen geheim maakte.⁸ Soms was een ontkenning van een verband de manier bij uitstek om de associatie toch te wekken.

Tyssot de Patot zelf gaf in het bijzonder in zijn *Lettres Choisies* veel voedsel aan de verdenking dat hij de auteur was van de *Voyages et Aventures*. Aan zijn in het buitenland verblijvende zoon stuurt hij bijvoorbeeld een heel pakket met boeken: behalve ‘Arcan & Belize’ zit daar nog in ‘le voyage des Terres Australes par Mr. Jaques Massé’ en een boek van ‘Réverend Pere Pierre de Mésange, jusques sous le Pole Artique’.⁹ Alle drie titels zijn later op naam van de vader geplaatst. Elders, in een brief aan Du Puis, komt hij woorden tekort om de lof te zingen van *Voyages et Aventures*: ‘het is inderdaad leerzaam, het is aangenaam, gevarieerd, vol van zeldzame en wonderlijke gebeurtenissen en de schrijver ervan laat goed merken dat hij iemand van geleerdheid en van kennis is, genie heeft en dat hij kortom mag gelden als iemand die goed thuis is in de wetenschappen’.¹⁰ Degene die deze prijzende woorden las en wist dat Tyssot hier zijn boek en zichzelf in het licht zette, moet gegniffeld hebben over zoveel zelffelicitatie. Ironie lijkt dan ook vreemd aan deze

5 Prosper Marchand, *Dictionnaire historique ou mémoires critiques et littéraires concernant la vie et les ouvrages de divers personnages distingués particulièrement dans la République des Lettres*, I (La Haye 1758), 318: ‘mais à la Haie, chez un libraire fort amoureux de ces sortes d’impietez’.

6 *Journal Littéraire* 9, deel 2 (1718); 11, deel 1 (1720; feitelijk 1722); 12, deel 1 (1722; feitelijk 1723). De vermeldingen maken deel uit van een terugkerend overzicht van ‘Livres nouveaux qu’on trouve chez T. Johnson’, altijd buiten de paginering van het tijdschrift. Vergelijk: Leonie Maass, *Het Journal Littéraire de la Haye (1713-1723). De uitwendige geschiedenis van een geleerdentijdschrift*, Deventer 2001.

7 R.H. Vermij, ‘Een aantekening over de schrijver van ‘Les voyages de Jaques Massé (1710)’’, in: *Documentatieblad werkgroep Achttiende Eeuw* 22 (1990), 111-115. Jean de Beyer was familie van Gisbert Cuper, wat de zaak van de toeschrijving compliceert. Vergelijk noot 36.

8 Simon Tyssot de Patot, *Lettres Choisies et Discours sur la Chronologie*. Ed. Aubrey Rosenberg. Paris 2002, Lettre 41 (T2), 394.

9 Simon Tyssot de Patot, *Lettres Choisies*, Lettre 92 (T2), 511. Datering brief op 1720 op p. 544. De andere titel, *Arcan & Belize*, is door Rosenberg ook op naam van Tyssot geplaatst. Het is opmerkelijk dat Tyssot het reisdoel van Massé de ‘Terres Australes’ noemt, een aanduiding die overeenkomt met die in het *Journal Littéraire*.

10 Simon Tyssot de Patot, *Lettres Choisies*, Lettre 41 (T2), 393: ‘il est en effet instructif, il est agréable, bien diversifié, rempli d’incidens rares & curieux; & son Auteur y fait sufisamment connoître qu’il avoit de l’érudition, du savoir, du génie, & qu’il pouvoit, pour ainsi dire, passer pour universel dans les sciences’.

Afb. 2 Kaart van Deventer, 1724, Jan de Lat, collectie Deventer musea.

woorden. Bij herhaling verklaart Tyssot in de brieven ook nog dat hij de avonturenroman van Massé in handschrift had gezien. Vergelijking van *Lettres* en *Massé* brengt overigens meer aanwijzingen ter tafel om de anonieme schrijver van *Massé* te vereenzelvigen met de auteur van *Lettres Choisies*.

In de aflevering van 24 november 1732 van *De Hollandsche Spectator* van Justus van Effen, bijna twintig jaar ervoor nog redacteur van *Journal Littéraire*, is er een terloopse verwijzing naar het boek van Tyssot de Patot. Het bewuste nummer draagt als motto een spreuk van Quintilianus, waarin gesteld wordt dat leugenaars over een goed geheugen moeten beschikken en bespreekt het verslag van een ‘zogenamde Zweedsche Reiziger’ van zijn bezoek aan Holland. Van Effen plaatst kanttekeningen bij de geloofwaardigheid, het verhaal lijkt ‘in alle delen naar een Roman’, ‘die geen meer geloof verdient dan de reis van Jaques Massé’.¹¹ Intussen was op heel wat andere plaatsen de verbinding tussen Massé en Tyssot gesmeed: dominee J.F. Martinet van Zutphen rangschikte in *Historie der Waereld* al in 1784 Tyssot de Patot in een reeks van vaderlandse deïsten: naast ‘Simon Tyssot de Patot, hoogleeraar in de Wysgeerte te Deventer, die, onder den bedekten naam van Jaques

¹¹ Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator* 31 oktober 1732-3 april 1733. Ed. Susanne Gabriëls. Leiden 1998, 83.

Massé, zyne *Voyages & Aventures* beschreef', stond bijvoorbeeld Adriaan Koerbach met zijn 'stinkenden *Bloembhof*'.¹² Ysbrand van Hamelsveld zou al in 1783 in *De Bybel verdeedigd* Tyssot en Massé verbinden.¹³

Simon Tyssot de Patot in Deventer en Republieken der Letteren

In 1655 werd Simon Tyssot de Patot geboren, vermoedelijk in Londen. Zijn vader was protestant én militair. Vanwege de strijd tussen Cromwell en de royalisten vertrok de familie kort na de geboorte van Simon naar Rouen, in 1662 vanwege het door hen beleden protestantisme naar de Republiek, om te beginnen naar Delft. Veel later zou Simon verklaren dat hij al op zeer jonge leeftijd kon lezen en schrijven en zich onttrok aan kinderspelen. Hij was naar eigen zeggen bijzonder begaafd en al jong volwassen. Jean, één van Simons jongere broers, bracht het in het Staatse leger tot kolonel, in het regiment van generaal Keppel. Hij sneuvelde in 1709, bij de bloedige slag om Malplaquet. Enkele zussen Tyssot trouwden in hun nieuwe vaderland met militairen. De verbondenheid van de familie met het Staatse leger (en ook de stadhouder) bleek sterk en bleef langdurig bewaard.

Simon, die de suggestie van een van zijn militaire zwagers om ook carrière te maken in het leger terzijde schoof, maakte als vijftienjarige in Middelburg kennis met zijn latere vrouw, Anne Philippe de Billy. In 1675 trouwden zij en gezamenlijk dreven zij een schooltje, eerst in Heusden en later in Den Bosch. In 1677 sneuvelde de zwager, die Simon nog had aangeraden om een militaire loopbaan te starten, bij de strijd om Ieper en gevolg was dat diens weduwe kwam inwonen. In 1680 ten slotte trok Simon met zijn vrouw naar Deventer, om er op de lokale Franse school onderwijs te geven in Frans, schrijf- en rekenvaardigheid. Tyssot was 25 en bewoonde een huis in Assenstraat, dat op de plaats stond waar nu het huis met nummer 42 staat.¹⁴

Deventer was in de tijd van het Ancien Régime 'een welhaast soevereine republiek', volgens Clemens Hogenstijn.¹⁵ De stad had betere tijden gekend, maar in de zeventiende en achttiende eeuw was de lokale ambitie niet geweken. Dat kwam onder meer tot uitdrukking in de stichting en het onderhoud van de Illustere School (ook wel bekend als Athenaeum Illustre). De Illustere School van Deventer was opgericht in 1630, twee jaar voor die in Amsterdam.¹⁶

¹² J.F. Martinet, *Historie der waereld*, deel 5, Amsterdam 1784, 184-185.

¹³ Ysbrand van Hamelsveld, *De Bybel verdeedigd*, deel 1, Amsterdam 1783, 175; ook in deel 2, Amsterdam 1784, 6 en in latere delen.

¹⁴ Gerard Burger, *Van Geert Groote tot Van Vloten. Wandelroute Deventer humanisme*, Deventer 2012, nr 2.

¹⁵ C.M. Hogenstijn, *Getrouwe zuilen van 't Gemenebest. Grepen uit de geschiedenis van de Deventer familie Jordens: regenten, juristen en bestuurders*, Deventer 2002, 13. Vergelijk ook: C.M. Hogenstijn, 'Het Deventer regentenpatriciaat: verkenning van een elite', in: *Deventer Jaarboek* 2003 (17), 26-41.

¹⁶ J.C. van Slee, *De Illustre School te Deventer 1630-1878. Hare geschiedenis, hoogleraren en studenten, met bijvoeging van het Album Studiosorum*, 's-Gravenhage 1916, 14.